

Республиканың Наадымынга уткуштур

ЧЕМПИОН МАЛЧЫН

Тайбың-оол Иргит 1990 чылда Мугур-Аксы ортумак школазын тоскаш, малчын ада-иезинге дуза-ажып чоруп тургаш, шериг албан-үлээлгезин эрттирери-биле чоруп-ан. Оон келгеш, база-ла көдээге ада-иезиниң дузалакчызы болуп оруп турган олчаан салым-чолун ала ажалы-биле холбаан.

Миннип кээримге-ле, кырган-ачам туң аалында мал-маган аразында турар кижилер чордум — деп, Тайбың-Николаевич сактып чугаалаар. Чап-ла, ооң авазы Шойгу Тасовна киттиң ада-иези база малчыннап чо-н. Ол үеде сарлык кадарып турган Гей Балдаевич Донгактың аалында акар сарлык кадарып чоруп тургаш, алдың кончуг-даа чараш, кержээ уруу агайны душтук кылган. «Күдээзиниң үн көөр, хүрөң-дайның маңын көөр» ир, шак ынчаар Иргит Николай оглу бың-оол ол аалдың күдээзи болган. Кайызы-даа мал ажил-агайы-биле аш, ооң кадыг-бергезин эки билир актар Чочагай биле Тайбың-оол үлө болу бергеш, малчынның ажил-дыралын шилип алганнар. Оон бээр би ажил чылдар шуужуп эрткен. Кутуг-Дыттыг-Хем деп черде ада-лериниң кыштаан ээлеп, оларның басып, бөгүнге чедир багай эвес ыннап чурттап чоруурлар.

Мөңгүн-Тайга кожуунда «Малчын» туң малчыннары Тайбың-оол, Чоча-ргиттер мурнакчыларның одуруунче а-ла кирген. Сөөлгү үш чылды ап-е, 2015, 2016 чылдарда ийи чыл улай-ынга «Чемпион хойжу» атты эдилеп-ш, 2016 чылда республиканың үшкү-ниң чемпиону шаңналга төлөптүг-ин, а бо 2018 чылда республиканың чемпиону атты чаалап алган.

Тайбың-оол, Түмэн адашкылар.

Эң эки дээн тергийн көргүзүгнү мал-чын кижиниң чедип алыры дээрге дүн-хүн чок чымыштыг ажилды бедик хары-салгалыг болгаш шын билдиги чорудуп келгениниң түңнели. Хойну, ылаңгыя чайгы үеде, кажаадан эртежи одарже үндүрери — хүн бедип, изивээн сериин үеде ойткарып алыры дээн ышкаш малчын ажил-иште чажыттар-ла хөй. Малчынның ажилының кол көргүзүү — малдың баш санын көвүдедири, чаш төлүн онча-менди камгалап алыры. Бо бүгү күженишкиниң ажилга кижиниң бодунуң эрес-кежээ тура-соруктуг чоруу кончуг чугула. Бодунуң шилип алганы мергежилнге ынак, сонуургалдыг болганындан ажил-иш чайгаар бүдүп турар ышкаш сагындырар.

Иргиттерниң өг-бүлөзи ийи ажил-төлдүг, оглу Түмэн Кызылдың экономика болгаш эрге-хоойлу колледжизинде өөренип турар, уруу Дукар амдызында уруглар садында, келир чылын школаже өөренип кирер. Олары база боттары ыш-каш кара чажындан мал аразында өзүп келген болгаш херек болза ук ажилды башкарып шыдаар кылдыр өөренип ал-ган — ол база бир, диплом чок-даа болза, малчын мергежилдиг эртемниг болуп турары ол.

Дөртөн хар чедип чоруур назы-харлыг бо өг-бүлө кожуунда үлөгерлиг өг-бүлөлөр санында. Ажил-ижи чеже-мейниң чымыштыг-даа болза, ажил-төлүн өөредип кижизитпишаан, боттары янзы-бүрү спортчу болгаш чогаадыкчы мөөрейлерниң идепкейлиг киржикчиле-ри. Адазы оглун боду дег спортка ынак кылдыр өөреткен болгаш деткип чоруур. Түмэн Мугур-Аксы суурда спорт школага кикбоксинг аргаларын өөредип алган.

болгаш маргылдааларга шаңналдыг черлерни ап келген.

Тайбың-оол, Чочагай кайызы-даа спортка-даа, уран чүүлге-даа хандык-шылдыг малчыннар. «Малчын» КУБ-туң хол бөмбүүнүң командазының ойнакчы-лары, малчыннар аразында кожунга эрт-тип турар мөөрейлерниң киржикчилери. 2015 чылда эрткен «Маадырлыг малчын эр» кожунуң эр малчыннарының ара-зында мөөрейге Тайбың-оол Николаевич көрүкчүлерниң сонургалын чаалап ал-ган. А Чочагай Сергеевна эрткен чылын кожунга эрткен сакманчылар аразында «Алдын инче» деп мөөрейге киришкеш, дээди шаңналга четкен.

Мөңгүн-Тайга кожуунда малчыннар-ның амыдырал, ажил-ижинче улуг са-гышты салып, кожунда албан черлери болдунар шаа-биле дузаны көргүзүп турар: мал кажаазының көржөңин кас-чып, мал оолдап турар үеде аш-чемин дузалажып, хой кыргылдазынга кир-жип, чайгы үеде мал чемин белетке-жип, сизген-ширбилин кесчип бээр. Тайбың-оолдарга дуза чедирери-биле быжыглан Мугур-Аксы суурда Чудур Артай-оол аттыг Культура бажыңының коллективинге, удуртукчузу Саяна Бори-овна Балчырга малчыннар четтиргенин илередип чоруурлар. Оон аңгыда дуза-лакчы кадарчылары Чочагайның угбазы Чодураа Сергеевна, честези Марат-оол Николаевич оларның деткимчези улуг дээрзин демдегеп, Тайбың-оол ылаңгыя бажазында чоргаарланып чугаалаар. «Демниг сааскан теве тудуп чиир» дээн тыва үлөгер чугаада ханы утка-ла бар.

Надежда ШУЛУУ-МААДЫР,
«Мөңгүн-Тайга» солунуң
редактору.

Наадым-2018-те

АК ЧЕМ МӨӨРЕЙИ

Июль 14-те Тос-Булакка Наадым үезинде республикага бир дугаар эртер «Ак чем» мөөрейин чарлаан. Аңаа Тываның бүгү кожуннарын-дан болгаш Ак-Довурак, Кызыл хоо-райларның төлээлери, ниитиниң чемне-нилге черлериниң коллективтери киржир.

ЭН ЧАРАШ

ДЕРИГ-ХЕРЕКСЕЛ ДЭЭШ

ТР-ниң Көдээ ажил-агай бол-гаш аш-чем, Культура яамылары биле Тываның Аът спортунуң федерациязының деткимчези-биле Тываның үндезин культура төвү июнь 14-те 10 шакта, Тос-Булакка «Доруг-Дайның дериги чараш» деп аът дериг-херекселиниң бирги рес-публика мөөрейин эрттирер.

Аңаа тыва аът дериг-херекселдери кылып турар эң дээрэ ус-шеверлер киржир.

Жюриниң шийтпири-биле тиелекчиге 30 муң рубльди шаңналга тыпсыр.

ЧА-БИЛЕ БАГ АДАРЫНГА

Наадым үезинде спорттуң ча-биле баг адар хевиринге республиканың шупту кожуннарындан спортчуларны чалаан. Маргылдаа июль 14-те 11 шакта Тос-Булакка болур. Мөөрейге эң шилин-дек адыгжы 90 муң рубльди шаңналга алыр.

Хүннүң медээлери

АБИТУРИЕНТИЛЕРГЕ

Тываның Баштыңы Шолбан Ка-ра-оол Чазак кижигүннери коллега-лары-биле кады чурттуң аңгы-аңгы регионнарынга чедип, оларда ту-рар дээди өөредилге черлери-биле ажилының түңнелин дыңнаткан.

Ооң чугаазы-биле алырга, тускай бюджет олуттарын республикага аңгылап бээр дугайында 70 дээди өөредилге черлеринче чагыларны кылган турган. Түңнелинде чурттуң 56 дээди өөредилге черлеринче 731 олутту камгалап алган.

«Бо дээрге эрткен чылдындан дыка хөй-дүр. Республиканың хүлээп алыш-кын комиссиязынга кылып чоруткан ажилы дээш, бистиң абитуриентилери-виске дузазы болгаш деткимчези дээш четтирдивис!» — деп, Тываның Баштыңы демдеглээн. Ындыг янзылыг республи-кага эң чугула негеттинип турар кадрлар айтырыын Тываның эрге-чагыралы беш чыл бурунгаар шийтпирлептерин ол бүзүрөткен.

«ЧАҢГЫС ХЕМНИН УРУГЛАРЫ»

«Енисей Сибири» төлөвилелге дүүштүр «Чаңгыс хемнин уругла-ры» деп төлөвилелди боттандыраар ажил эгелзэн. Бо төлөвилел ёзу-гаар Тываның, Красноярск крайның болгаш Хакасияның аныяктарының этнотурун эрттирер.

Тывага аныяктарның этнотуру июль 14-тен 17 хүннеринде болуп эртер. А июль 18-тен эгелеп — Хакасияга, оон улаштыр Красноярск крайга, адак соон-да Енисейск хоорайга барып төнер.

Херээжен ээзи Чочагай Иргит.

Айтыышкынның күүселдези

РЕЙТИНГ-БИЛЕ

«Тыва Республиканың хоорай округтарының болгаш муниципалитет районнарының социал-экономика сайзыралына оперативтик мониторингини чорудар дугайында» Тыва Республиканың Чазааның 2018 чылдың январь 23-те №16-р айтыышкыны үнген. Ону күүседири-биле тус черлерниң бот-башкарылга органнарының шын шиитпирни хү-

лээп ап, башкарганындан хамаар-жыр экономиктиг сайзыралдың 7 көргүзүглерин барымдаалап, ТР-ниң Экономика яамызы хоорай округтарының болгаш кожууннарының рейтингизин кварталдар аайы-биле тургузуп эгелээн.

Бо чылдың бирги кварталының түңнели-биле рейтингиге 90 баллды алгаш, Кызыл кожуун — бирги, Бай-Тайга — (97 балл) ийиги, Тес-Хем (85 балл) үшкү черге төлөптиг болган.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем яамызының дугайында Дүрүмнүн 7 пунктузунга өскерилге кириер дугайында

2018 чылдың июнь 22 №319 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың №95 ВХ-1 2003 чылдың декабрь 31-де хүлээп алганы «Тыва Республиканың Чазааның дугайында» Конститушчу хоойлузунун 12 чүүлүгүгө дүүштүр база «Тыва Республикада уругларның дыштанылгазын, кадыкшыдылгазын болгаш хаара туттунганын организастаар дугайында» 2011 чылдың январь 31-де хүлээп алганы Тыва Республиканың хоойлузун езугаар Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

Тыва Республиканың Чазааның 2012 чылдың октябрь 18-те №553 бадылааны Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем яамызының дугайында Дүрүмнүн 7 пунктузунга өскерилгени 4.53 болгаш 4.54 подпунктулар-биле немээш, дараа-сында уткалыг кириер:

«4.53) хүндүскү кадыкшыдыл-

га лагерьлериниң, өөредилге албан черлериниң организастап турары профилдиг (ээлчеглиг) лагерьлериниң, уругларның хоорай чоогунда кадыкшыдылга лагерьлериниң четкизин хөгжүдеринге деткимчени бээр;

4.54) уругларның дыштанылга болгаш кадыкшыдылга организацияларының даңзызын (реестрин) хевирлеп тургузар».

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар, «Эрге-хоойлу информациязының албан-ёзунун интернет-порталына» (www.pravo.gov.ru) болгаш «Интернет» информас-телеком-муникациялыг четкиде Тыва Республиканың албан-ёзунун сайтызынга үндүрер.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы О. НАТСАК.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫ

Тыва Республиканың күрүне шаңналдарын тыпсыр дугайында

Республиканың сайзыралына кириген үлүг-хуузу болгаш үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш «Буян-Бадыргы» орденниң II чергези-биле шаңнаары болза:

Дадар-оол Семенович ДАН-ЗЫН-Оолду — ТР-ниң күш-ажылдың хоочуну;

Үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медаль-биле шаңнаары болза:

Нина Даш-ооловна СЕРЕНТОТТУ — Тыва Республиканың күш-ажылдың хоочуну;

Култураны болгаш уран чүүлдү сайзырадырына кириген үлүг-хуузу болгаш хөй чылдарда чогаадыкчы күш-ажылы дээш «Тыва Республиканың улустун артизи» хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Саяна Дүгер-ооловна САТКА — «Тыва Республиканың В.Көк-оол аттыг национал хөгжүм-шии театры» күрүнениң бюджеттиг албан чериниң артизи;

Көдээ ажил-агый адырын сайзырадырына кириген үлүг-хуузу болгаш үр чылдарда үрүңнелдиг күш-ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг малчыны» хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Эрес Михайлович ДОРЖУКАЙГА — Өвүр кожуунун Дус-Даг суурда арат (фермер) ажил-агыйның баштыңы, муңчу малчын;

Кадык камгалал системазы-

ның сайзыралына кириген үлүг-хуузу болгаш үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш «Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Маадыр-оол Сурунович ХОМУШКУГА — Тыва Республиканың кадык камгалалының «Барыын-Хемчиктин кожууннар аразының эмнелге төвү» күрүнениң бюджеттиг албан чериниң №1 поликлиниказының кезер эмчизи;

Тамара Шуртуевна ХОМУШКУГА — Тыва Республиканың кадык камгалалының «№1 республика эмнелгези» күрүнениң бюджеттиг албан чериниң физиотерапевт салбырының эмчи сестразы;

Үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Лариса Маадыр-ооловна ДАДАР-ООЛГА — Кызыл кожуунда «Россия Федерациязының Пенсия фондузунун эргелели» күрүне албан чериниң кол эксперт-специализи;

Лариса Александровна МУКУЛАЙГА — Тыва Республиканың албан эмчи камгаладылганының девискээр фондузунун контроль-хыналда килдизиниң начальниги.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ. Кызыл хоорай

2018 чылдың июль 2 №136.

«УСТУУ-ХҮРЭЭ» ФЕСТИВАЛЫ ЧАЛАП ТУР

Дириг хөгжүмнүн, найыр-ралдың, билчишкынниң XIX Бүгү-делегей фестивалы — «Устүү-Хүрээ» байыр-лалы чоокшулап олурар. Эрткен неделяда культура сайыды Алдар Тамдынга удурткан фестивалдың оргкомитетиниң хуралын эрттирген.

Аңаа фестивалдың директору, ТР-ниң уран чүүлүнүн алдарлыг ажилдакчызы, Тываның күрүне филармониязының директору Игорь Дулуш фестивалдың ниити угланышкынын, хедлайнерлер болгаш чаа чүүлдериниң дугайында чугаалап берген.

Чижээ, хедлайнерлер аразында — Лондондан британ хөгжүмчү Теодор Ципио, Улан-Батордан 27 хөгжүмчүлүг улуг джаз-бенд бөлүү, Новосибирскиден күрүне филармониязының камерлиг оркестриниң кол дирижеру, гобоист Алексей Балашов келир. Хүндүлүг аалчылар-биле чаңгыс сценага тыва хөгжүмнүн сылдыстары, Тываның чоргааралы, бүгү-делегей база бүгү-россия мөөрейлериниң тиелекчилери — Тыва джаз-бенд болгаш В. Тока аттыг симфониктиг оркестриниң хөгжүмчүлери ойнаарлар.

Фестиваль үезинде чаа туткан Мани хүртүзүнүн болгаш

«Устүү-Хүрээ» фестивалдың төөгүзүн чыгган музейниң ажы-дышкынын эрттирер. Музейниң делгелгезинде фестивалдан тырттырган чуруктарны, культура, уран чүүлдүн, шажынның херекселдерин делгезин дээрзин Игорь Дулуш дыңнаткан.

Программада оон аңгыда чаңчыл езугаар ритуалдыг «хоороо» ёзулалы, тыва аъш-чем кылырынга болгаш алгы-кеъш эттээринге мастер-класстар, тыва улустун оюннары кирип турар. Аалчыларны болгаш киржикчилерни театржыткан көргүзүг, аът чарыжы, национал тыва хүреш манап турар. «Устүү-Хүрээ» фестивалы-биле чергелештир Чөөн-Хемчиктин малчыннарының Наадым байырлалы база болур.

«Устүү-Хүрээ» фестивалының кол хемчеглери кылдыр киржикчилер аразына мөөрейлерни, хедлайнерлерниң концерттерин база эң дээрэ солистерниң болгаш ансамбльдерниң киржилгези-биле Гала-концертти көргүзөр.

Фестиваль эртер черге майгын хоорайжыгашты тигер, машина тургузар черлерни, кафелерни, туалеттерни ажилдадыры көрдүнгөн. Фестивальга киржир күзелдиг хөгжүмчүлөр болгаш көрүкчүлөр: <https://ustuhure.com/index.php>. деп албан ёзунун сай-

тызын таварыштыр орган чыларга чагыгны кирип б. «Устүү-Хүрээ» фестивалы хуннеринде айыыл чок чо хандылары-биле эмчилер лиция ажилдакчыларының албанының бригадалары де ныйлаар.

Рунетте эң улуг BigPic гу дээр блоктун рейтингиз ле «Устүү-Хүрээ» фестивал Россияның 6 топ-фестивалының санынче кирген.

Келир чылын «Устүү-Хүрээ» фестивалы 20 чылдааның делгээр. Ийи он чылдар дургузунда оон организалары дириг чогаадылган шажынчы болгаш филосо агымнарның янзы-бүрү хелери-биле таныштырылг чорутканын, аңгы-аңгы килерге чоокшулажыр арга берип келгенин демдеглэ. «Устүү-Хүрээ» фестивалы чылдың-на эң-не уттуңдуг ужуражылгалар, таныжылгал алдарлыг артистер-биле эге чоруур хөгжүмчүлөрниң дурга солчулгасы болуп турар.

Фестиваль чаа-чаа хар зааларның төрүттүнер ш. «Устүү-Хүрээ» фестивалы бо лын июль 18-тен 22 хуннери Чаданага болурун оон эр рикчилери дыңнадып турар. Бистиң к.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының составын немээриниң дугайында 2018 чылдың июль 6 №39/199-7

Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2016 чылдың март 31-де №130/632-6 «Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязын хевирлээр дугайында» доктаалы-биле, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур болгаш референдумга киржир эргелериниң кол магададылдарының дугайында» федералдыг хоойлунун 29 чүүлүнүн 11 пунктузун езугаар Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының составынче: 1980 чылда төрүттүнгөн, дээди эртемниг, Тыва Республиканың арга-ыяш ажил-агый Күрүне комитетиниң эрге-хоойлу болгаш кадр хандырылганының килдис начальниги Серёдкин Михаил Валерьевичини комиссия составынче Тыва Республикада «СПРАВЕДЛИВАЯ РОССИЯ» политиктиг партияның регионалдыг салбырының саналы-биле томуйлаар.

2. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарына парлаар. Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы Э.Л. ДЕЖИТМАА. Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

Мөңгүн-Тайга кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының составын немээриниң дугайында 2018 чылдың июль 6 №39/200-7

Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2016 чылдың февраль 1-де №126/592-6 «Мөңгүн-Тайга кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын хевирлээр дугайында» доктаалы-биле, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур болгаш референдумга киржир эргелериниң кол магададылдарының дугайында» федералдыг хоойлунун 29 чүүлүнүн 11 пунктузун езугаар Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Мөңгүн-Тайга кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының составынче:

1968 чылда төрүттүнгөн, ортумак эртемнүр када ажилдавайн турар Намчыл Саяна Ооловнаны комиссия составынче чурттап турар черинден томуйлаар.

1971 чылда төрүттүнгөн, ортумак эртемнүр када ажилдавайн турар Чамыян Айдын Ооловнаны комиссия составынче чурттап турар черинден томуйлаар.

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы Э.Л. ДЕЖИТМАА. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

"Тываның өңнүктери" телевилелдин боттандырылганы биле Азия төвүндө күрүнени Якутиядан уруглар кээп сонугааш барганнар. Тыва чоннуң культуразы, эрткен болгаш амгы төөгүзү-биле якут омак-сөөктүг өөреникчилер танышкан. Уруглар ортузунга чоруткан бо телевилелде "Көжээлер", "Тываның эртинелери", "Цаган-Шибэти", "Шапшал" сыннары деп кокпа оруктарны тургузуп кааны солун.

© Тывуу якут өңнүктеринге белек берип турары.

Оон ыңай тыва, якут чолалчылар аразында суг акс харылзаалыг, доңнуң быг туруштуу дег ажилдаптарлар. Якутиядан келген өреникчилер-биле Тываның

алдар-аттыг чогаалчылары солун болгаш ажыктыг ужуражылганы эрттиргеннер. Аалчыларга күрүнө ажилдакчызы Чимит-Доржу Ондар, Чогаалчылар эвилелиниң даргазы Чылгычы

Ондар, эртемден Сайлыкмаа Комбу, хоочун чогаалчы Чооду Кара-Күске, бүгү назынында уруглар-биле ажилдап келген алдарлыг башкы Анай Кара-оол, ТР-ниң өөредилге сайыдының оралакчызы Сайзана Товуу болгаш оон-даа өскелер чылыг сактышкыннары чугаалаан. А якут аалчыларның удурткучулары Лидия Шомоева биле Николай Егоров база чылыг-чымчак уткуп хүлээп алганы дээш, моон-даа ыңай кады ажилдаары-биле тыва чонга өөрүп четтиргенин чугаалааннар.

Чогаал ажылының талазы-биле якут чогаалчыларның номнарын шүлүкчү Сайлыкмаа Комбу чечен мергени-биле очулдуруп турар. Бо ужуражылгада Сайлыкмаа Салчаковна Якутия-биле харылзаазын чугаалап, якут чогаалчыларның ажилдарының тыва дылда үнүп турарын демдеглээн.

Тыва, якут чогаалчыларның кады ажилдажылгазының бир чижээ якут чогаалчы Василий Васильев-Харысалдың «Мөңгө ынакшыл дугайында тоожу» деп номун база шүлүкчү, прозачы,

драматург Елена Слепцова-Куорсуннахтың «Боро-саха аймаандан мен» деп шүлүктөрүн орус дылдан тыва дылче Сайлыкмаа Комбу уран-чечени-биле очулдурганын көрүп болур.

Өске-даа чижектерни маңа айттып болур. Бистиң чаңгыс чер-чурттууус чогаалчының ажылы бедии-биле үнелеккенчиг. Чүге дизе тыва, якут биче-буурай чоннарның быжыг найыралын улам күштелдиргени онза. Оон

ыңай бо найыралдың ужуражылгазынга Тывада чурттап турар якут кыс кенээттерни база чалап, таныштырган. Якуттар чаңгыс чер-чурттууларын көргөш, дыка сонугааннар.

Соңгу чүктен келген уруглар Тываның кайгамчык чурумалын магадап, солун, төөгүлүг черлер хөй-дүр деп демдеглээннер.

Бистиң корр.
Арслан АРАКЧААНЫҢ
тырттырган чуруктары.

Ужуражылга үезинде.

Айтырыг-харыы

ӨСКЕРИЛГЕЛЕР БОЛБАС

Пенсияга өскерилгелер амгы үеде хүндүлүг дыштанылгада турарларга хамаарылгалыг боол болур бе?

Ольга МОНГУШ,
58 харлыг.
Кызыл хоорай.

ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика сайыды Л.Ш. Соолдун берген харыызы: – Пенсия дугайында хоой-а өскерилгелер кириер ду-ында хоойлу төлевилелдери үеде пенсия ап турарларга күс хамаарышпас. Ынчаарга 8 чылда пенсияже үнер на-тыгларга хамаарыштыр база даа өскерилбес. Пенсия хан-рылганын ап турар кижилер сияны кайы хирени ап турган-дур, кандыг-даа өскерилге ол хевээр алыр.

Ол ышкаш пенсияже үнгени-те холбаштыр чиигелделер-гаш социал төлевирлер ээр артар. Чаңгыс сөс-биле аалаарга, амгы үениң пенсио-леринге пенсия хоойлузунга өскерилгелер шуут хамаарыш-тар, оларга хамаарыштыр шупту-е хевээр артар.

Төрээн дылды факультативтиг хевирге өөредир дээнинге хамаарыштыр

ЧЕДИ ХАРЛЫГ КИЖИ ШЫН ШИИТПИР КЫЛЫР БЕ?

Сөөлгү үеде төрээн дыл-ды школа программасын-дан ап каапкаш, факультатив хевиринге өөредириниң дугайында айтырыглар республиканың төрээн дыл дээш сагыжы аарып чоруур чонун дүвүредип турар чидиг айтырыг болу бергени чажыт звес.

Республикада ниитизи-биле 300 ажыг муң кижилер чурттап турар болза, оларның 80 хире хуузу тыва, а арткан 20 хире хуузу өске омак-сөөктүг чоннар. Ынчангаш тыва чонну салаа ба-зып санаар болза, каш-ла кижилер хөөредип чугаалап болур.

Солун-сеткүүлдерде болгаш интернет четкизинде янзы-бүрү бөлүктөрдө бо айтырыгга ха-маарыштыр бодаалдарын иле-реткен чүүлдер хөй. Бо удаа-да Кызыл хоорайда болгаш республиканың аңгы-аңгы ко-жууннарында тыва дыл болгаш төрээн чогаал башкыларының бо чидиг айтырыгга хамаарыштыр үзел-бодалдарын "Шынның" номчукчуларынга база сонуг-гаттывыс.

Бир-ле дугаарында фи-лология эртемнериниң кан-дидады, Тываның гумани-тарлыг болгаш тускай со-циал-экономиктиг шинчи-лелдер институтунуң дыл болгаш моол шинчилелдер секторунуң эргелекчизи, На-дежда Серээдар:

– Россия Федерациязын-га национал дылдарны чүгле факультатив хевиринге өө-редириниң дугайында хоойлу төлевилелиниң бир дугаар ном-чулгазы болуп каапкан бол-гай. Төрээн дылын өөренир, өөренимезин бичии уруглар бот-тары шиитпирлээр. Мен бодум хуумда дылдың шинчилекчизи кижилер аңаа чөпшээрешпес-тир мен. Чүге дээр айтырыг нарын деп бодаар мен. Чеди харлыг

бичии кижилер канчап шын шиит-пир хүлээп алыр боор. Ада-иези шиитпирлээр апаар. Амгы үеде ада-иелер ажы-төлүнгө дылды өөредир хамаанчок ажы-төлүнгө бодунуң төрээн дылын дамчы-дып бербейн турар ышкажыл. Ажы-төлү-биле төрээн дылынга чугаалашпас-тыр. Ынчангаш чамдык өөреникчилер дылын билбес. Ындыг болганда, бир звес бо хоойлу күш кире бээр чүве болза, дыка хөй ада-иелер хоойлу үнүп келген деп чыл-дагааннааш, тыва дылды ажы-төлүнгө шуут өөретпейн баар деп бодаар мен. Чеди харлыг кижилер боду мен ол дылды өөренир мен, мээң төрээн дылым-дыр деп шиитпир үндүрүп шыдавас-тыр ийин. Ындыг хоойлу чок турда безин ада-иелер ажы-төлүнгө төрээн дылын өөретпейн, тыва дылга чугаалашпайн турар ыш-кажыл. Кырган-авалар, кырган-ачалар безин уйнуктары-биле орус дылга чугаалажыр апарган. Ынчаарга дылдың чидериниң бир айылы ол-дур. Бир ай бол-гаш ол хоойлунуң ийи дугаар номчулгазы болур. Ынчангаш өскерлиикшиктер болурун кым-даа билбес.

Таңды кожуунуң Бай-Хаак ортумаак школазының тыва дыл болгаш төрээн чогаал башкызы Зинаида Оюн:

– Төрээн дыл – эң-не үнелиг эртиневис. Амгы үеде бистиң национал дылымыска хама-арыштыр көдүрүлүп турар айты-рыг тыва кижилер бүрүзүңе онза хамаарылгалыг. Кижиниң дылы төрөл чону, төрээн чери-биле тудуш харылзаалыг. Дыл чокта кандыг-даа омак-сөөк турбас. Ынчангаш тыва дыл кичээлин факультатив хевиринге кылдыр

эрттирер деп бодаалга канчап-даа каттышпас мен. Чаңгыс шак иштинде өөреникчи кандыг билиг алыр? Тыва дылымыс-ты өөретпес болзувусса, чер-чуртунга, чонунга ынак езулуг патриотчу кижини кижизидип ап шыдаар бис бе? Бо чугула айтырыгга хамаарыштыр удур-тур-баштаар даргаларымыс чогумчалыг шиитпирни хүлээп алыр дээрзинге идегел улуг.

Сүт-Хөл кожуунуң Кызыл-Тайга ортумаак школазының директору, тыва дыл болгаш төрээн чогаал башкызы Чинчи Ондар:

– Тыва чоннуң сүзүү болур үндезин тыва дылымысты салгалдарымыска өөретпейн баар болзувусса, тыва аймак чидер. Кандыг-даа мөзү-шынар кижилеридилгези чок болур. Төрээн дылын ханы медресе билип албайн чыткаш, өске чоннуң дылын шингээди алыр мен деп чүүл шын звес. Россия деп улуг күрүнениң чалгын-чакпа-зының адаанда-даа болзувусса, ада-өгбелеривистиң арттырып каан өнчүзү – тыва дылымыс-ты школаларга өөредир ужу-луг бис. Чүге дизе тыва дыл бистиң ханымыста аккан, су-далымыста соккан чараш езу-чаңчылдарымыстың ужуун сал-ган, Тываның келир үези-дир. Кандыг-даа кижилер баштай төрээн дылынга медресе, боданып ал-гаш, оон соонда бодаалдарын чу-гаалаар, дамчыдар болгай. Тыва дылды школага факультатив кылдыр өөредир дээр-ле тыва чоннуң чоорту чидип төнериниң айылы-дыр деп санаар мен.

Каа-Хем кожуунуң Бүрөн Бай-Хаак ортумаак школазының тыва дыл болгаш чогаал баш-

кызы Ай-Суу Хомушку:

– Тыва дылымыс шак мындыг байдалга келир болза, бир дуга-арында тыва деп омак-сөөктүг чон чидер, дылымыс өлүг дылдарның санынче кирер. Өгбелеривистиң езу-чаңчылдарын уттуптар бис. Бир звес школага тыва дылды өөренимес чүве болза, уругларга боттарының дылынга кижизиделге ажылы чорудары болдун-майн баар-ла-дыр.

Чөөн-Хемчик кожуунуң төвү Чадаана хоорайның 2 дугаар школазының тыва дыл болгаш чогаал башкызы Айлаң Куулар:

– Дыл – нацияның үндезини. Дылының дузазы-биле хөй санныг өске омак-сөөктүг чон аразынга бодунуң нациязын бадыйткап шыдаар. Төөгүвүс, езу-чаңчылдарымыс, шажын-чүдүлгевис, культуравыс-биле дылымыс тудуш. Тыва дылымыс-ты чидирери биске коргунчуг. Тыва нацияның келир үезин камгалап арттырырга чугула чөпсээвис – төрээн дылымыс. Төрээн дылын кадагалап артты-рары кижилер бүрүзүңүң хүлээлгези. Ынчангаш тыва дылды ажы-төлгө өөредири чугула деп са-наар мен.

Түңнел сөс орнунга: Тыва дылга хамаарыштыр бодаал-дарын илереткен башкылар-биле тыва чоннуң хөй кези катчыр деп бүзүрээр мен. Шынап-ла, чеди харлыг чаш уруг тыва дыл мээң төрээн дылым-дыр, мен ону школага өөренир мен деп шиитпир үндүрүп шыдаар деп бе? Тыва дылымыс чиде бээр болза, бистиң салгалдарымысты чүү манап турары билдинмес.

Айдың ОНДАР
Белеткээн.

Хоочуннар аравыста

ЭРТКЕН ҮЕМ –
УТТУНДУРБАС, ТӨӨГҮЛҮГ

Кижиниң чырык черге бодарап төртүтүнгөш, ажылдап, чурттап эрткен чылдарында уттундурбас, төөгүлүг хуннер, чылдар ылап-ла турар.

Мен 1951 чылдың майда Сүт-Хөл кожуунун Бора-Тайга суурга арат өг-бүлөгө төртүтүнгөн мен. Авам, ачам чеди ажы-төлдү эртем-билигге чедирип, өстүрүп кижизиткен. Авам Чүсүнмаа Сапыковна Куулар – мал ажылының шалыпчысы, ачам Бора Шеренович Куулар алдарлыг тудугжу, дарган чораан.

1960 чылдарда берге үелер турган. Эртегиниң 4-5 шак үезинде негей тон, чагы кедип алгаш, садыгдан хлеб садып алыры-биле ээлчегге турганым утпас мен. Ээлчээм чеде бээрге, чартык хлепти деңзилеп бээр. Өөренип каапкаш, тараа соктаар, далган тыртар. Чеди класска эжим Майдыр-оол Куулар (аравыста ам чок) биле мен кичээлдер соонда ачамга дузалажып, аът дагазы соп, хөрүк тыртар турдувус. Бир катап кичээлден дескеш, ачамга дузалажып тургаш, школа хана-солунунга чурдуп-даа турганымыс бар.

Бора-Тайга ортумаа школазын 1969 чылда доостум. Акым Мөңгүн-оол Бораевич Куулар Сүт-Хөл кожуунун Суг-Аксы ортумаа школазының директорунга ажылдап турган, а мен оларның бажыңыга туруп алгаш, уруглар садынга хөгжүм башкылавышаан, дакпырлап одакчылап ажылдап турдум.

Совет Армияга шериг албан-хүлээлгем эртери-биле 1969 чылдың ноябрьда келдирткеш, Владивосток хоорайда шериг-далай флорунун ухар чүүл кезээнге албан-хүлээлгем эки эр-тиргеш, 1971 чылдың декабрьда халажып келдим. Шериг албанын эрттирип тургаш, партияның кежээки школазын доостум. 1972-1973 чылдарда СЭКП Чөөн-Хемчик район комитетиниң бирги секретары Шулуу Давааевич Куулар мени ДОСААФ даргазынга томуйлаан. Күш-ажылчы амыдыралымның эге баямы оон эгелээн.

Ада-ием малчыннар болгаш, мал ажыл-агыйын черле сонугаар чораан мен. Ынчангаш 1973 чылда Красноярск хоорайның көдээ ажыл-агый институтунун ветеринария салбырының белеткел курузунче дужаар дээримге, ажыл стажы чок дээш, хүлээвейн барганындан дедир чанар уругга таварыштым. Чанып келгеш, ада-иемге ужурун чугаалаарымга, мени даайым сугже дузалакчы кадарчылап чорудупкан. Даайым Хем-Оттук Дөңгүр-Баштыгович Ховалыгның аалыңга чеде бээримге, шайлап олур: «Эки даай, эки тур силер бе? Өөренир дээримге малчыннаан стаж херек дээр чүве-дир. Ачам силерге дузалакчы кадарчылап ажылдазын дээш, мени чорутту!» — дээримге, ол дыка өөрээн. Шайлаан соонда, хоюн хүлээтти. Кода-нында төрүүр 380 хой бар болган. Хоюмну кадарып үнүпкен мен. Хөй хойну бот-тускайлаң кадарып чораан эвес, баштай дээрзинде шала девидексеп, ыңай-бээр халыыр дээш, суг дер дүжүп чордум. Хоюм Мешпек даже үндүр оътташ, куду шуужуп бадыпкан. Кышкы үеде хүн дурту кыска, хой база төрүп эгелээн. Дагы куду баткаш, элээн болганда хой соондан үнүп кээримге, олар аал өдзэнче хире берген болган. Шак база эрте, дедир сүрүп үне бээр дээримге, база болдунмас. Хойну эртежи кирип эккелген дээш, даайым хорадаар боор деп бодаан мен, чүнү-даа ыттаваан, хире-шаа ол ыйнаан

деп бодаан чадавас. Өгө кирип, шай ижилкеш, хураганнар ыдып турувуста-ла, кежээ дүшкен. Шак ынчалдыр дузалакчы кадарчылаан бирги хүнүм эрткен. Кежээ удурунун мурнунда: “Эртен кайнаар кадарар чоор, берге-дир, оо!” деп, боданып каап чыткан мен.

Даң бажында тургаш, шоодайлар чүктээш, харлап чоруптар чүве. Ол харны эргискеш, шай хайындырып, чөмненип алыр. Хураганнар ыткан соонда, хой кадарып чоруптар сен. Эң-не берге чүүл, черге 5-6 хире хой төрүптөргө, чаш хураганнарны, кадыр черлерни өрү чүктөп үндүрери чүве.

Кыш-даа эрткен, час келген. Көргүзүлгөвүс эки болган. 100 хойдан 100 хураганны камгалап алганымыс дээш, “Алдан-Маадыр” совхозтун мурнакчы малчыннарының одуруунче кирген бис. Ол чоок-кавының хурал-суглаазыңга даайым мени мактаан сураа база үнүп турган. Ынчан даайым эки көргүзүлгөвүс дээш шаңнал-макталды-даа алган, а меңээ “Алдан-Маадыр” совхозтун мурнундан өөредип чорудары-биле ынзылганы берген.

Оон соонда Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институтунун ветеринария салбырының белеткел курузунче өөренип киргеш, ону дооскаш, улаштыр институтунче кирип алдым. Институтту дооскан соонда “Алдан-Маадыр” совхозка 3 хире ай мал эмнеп, ветеринар фельдшерлеп ажылдап турумда, совхоз директору Дамдын Санчаевич Куулар мени совхозтун кол мал эмчизи кылдыр томуйлаан. “Алдан-Маадыр” совхоз ынчан үш салбырлыг: Ак-Даш, Бора-Тайга, Алдан-Маадыр. Ниитизи-биле муң ажыг бода малдыг, дөрт чүс ажыг чылгылыг база алдан ажыг муң шээр малдыг турган. Көдээ ажыл-агый шугумунга тускай эртемниг специалист эртемим-биле директорум Дамдын Санчаевичиниң удуртулгасынга ажылдап эгелээним ол. Оң бодунун эртеми база мал эмчизи, кончуг негелделиг, арга-дуржулгалыг кижиге. Мени өөредип, чагып-сургап, арга-дуржулганын менээ дамчыдып бергени хилис барбаан. 1997 чылда Россия Федерациязының Көдээ ажыл-агый яамызының Хүндүлел бижии-биле шаңнааны ажыл-агыйымның түңнели болганынга өөрүп, чоргаар-ланып чоруур мен. А 2000 чылда Тыва Республиканың Президенти Шериг-оол Ооржактың чарлыгы-биле “Тыва Республиканың көдээ ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы” хүндүлүг атты алган мен.

1979 чылда “Алдан-Маадыр” совхозка ажылдап чеде бергеш, Мария Николаевна Ооржак-биле таныжып, өг-бүлө тудуп чурттап берген бис. Ол мээң бүгү наздыда быжыг чөленгичим, ынак эжим болган. Үш ажы-төлдү чырык черге бодарадып өстүргөн бис. Улуг урувус Аржаана Ондар Тыва Республиканың салым-чаянныг уругларның уран чүүл школазында өөредилге эргелекчизи. Хеймер огул-вус Айдыс Куулар Барыын-Хемчик кожуунда чагыргада ажылдап турар. Ортун огулвус Артыш Куулар Москва хоорайда чурттап, ажылдап чоруур. Боду тренер-башкы эртемниг, уран чүүлге салым-чаянныг кижиге.

Ынак эжим, ажы-төлүмнүн авазы Мария Николаевна Куулар хөй чылдарда уруглар албан черлеринге кижизидикчи башкылап ажылдап чораан, сөөлгү он чылдарда Чадаананың “Малышок” уруглар албан чериниң эргелекчизинге ажылдааш, хүндүлүг дыштанылгаже үнгөн, “Россия Федерациязының ниити өөредилгезиниң хүндүлүг ажылдакчы-

зы” бедик аттын эдилекчизи.

“Алдан-Маадыр” совхозка ажылдап турар үемде болган бир таварылганы бо-ла сактып келир-дир мен. Чеже-даа коммунисттик партия турда, мал эмчилери, зоотехниктер аъттар мунуп алгаш, ажылдап турдувус. Хураганнар-га камгалап тарыышкын кылыры-биле Оргу-Шөл бригаданың малчын ко-даннарын кезип чорупкан бис. Социалисттик Күш-ажылдың Маадыры Дажы-Намчал Чыргай-оолович Ооржактың аалыңга чеде бердивис. Чаңчыкканым езугаар малчыннар-биле мендилеш-кеш, хой кажазынче кирипкен мен. Ынчан хой оолдап турган үе чүве. Чаа төрзөн хураганнарны камгалап тарып тургаш, эскерип көрүп турарымга, 6-7 хире хураган тыртар аарыгдан аарып турар болган. Эмнерни белеткээш, шупту хураганнарны сыкырткаш, да-раазында малчын Кылбак Монгуштуң аалыңга чоруптум.

Аалга чоокшулап келиримге, мал-чын уткуй халып келгеш:

— Ат болду, эмчи. Аадым туруп ал-бас, чыдыпты. Дузалап көрөм — деп бо.

Шынап-ла, аады туруп албас, дум-чуундан суук чүүл үнүп, сириңейнип чыдыр. Мага-бодунун температурасы 39-40 градус чедип турар боорга, эм-нер салып, эмнээшкин кылгаш, аадын эмнээр болгаш ажаар талазы-биле ээзинге арга-сүме каттым.

Бир эртен бажыңыма олурумда, ол малчын эртежики кончуг кээп, аады дээш өөрүп четтиргенин илеретти. Аалдың аарып турган хураганнары база шупту онча-менди болган.

Чөөн-Хемчик кожуунга 30 чыл дур-гузунда ажылдап, чурттадым. Кожуун чону мени ийи удаа Төлээлекчилер хуралының депутатынга сонгаанынга өөрүп, оларга четтиргеним илередип чоруур мен.

2001 чылда Москваның Кремль ордузунга политиктиг партиялар съез-динге делегат болганым уттундур-бас. Съездиге Россияның билдингир политиктери Владимир Владимирович Путин, Сергей Кужугетович Шойгу, Ты-вадан Шолбан Валерьевич Кара-оол, Зинаида Шүргенева Ондар болгаш өске-даа делегаттар киришкен.

1994 чылдан 2005 чылга чедир Чөөн-Хемчик кожуунун кол мал эм-чизинге ажылдап турумда, кожуунун чагырга даргазы Серен-Доржу Дам-дынович Ондар, көдээ ажыл-агый эргелелиниң даргазы Сергей Коңзаң-оолович Ондар, Шириин Шырапо-вич Монгуш улуг бүзүрелди, дет-кимчени көргүскеннер. 2005 чылдан 2011 чылга чедир федералдыг вете-ринар болгаш фитосанитар албан чериниң Тывада эргелелиниң килдис начальнигиниң оралакчызынга ажыл-дааш, хүндүлүг дыштанылгаже үндүм. Россия Федерациязының ветеринар болгаш фитосанитар хайгааралының федералдыг албан черинден Хүндүлел бижикти алдым.

Ажылдап чораан үелеримни сак-тып, мени удуртуп чораан даргаларым Шериг-оол Дизижинович Ооржакка, Дамдын Санчаевич Кууларга, Серен-Доржу Дамдынович Ондарга, Ши-риин Шырапович Монгушка, Сергей Коңзаң-оолович Ондарга, Никита Хокпалдаевич Кууларга, Алдын-оол Ондарович Кенденге, Байбек Наадажа-пович Монгушка, Степан Монгушович Достайга, Анатолий Начын-оолович Түлүшке, Чөөн-Хемчик кожуунун чонунга, чымыштыг берге иштиг мал-чыннарга, кады ажылдап чораан эш-өөрүмге өөрүп четтиришкимни илереттим.

Дарый-оол КУУЛАР,
күш-ажылдың болгаш
спорттун хоочуну.

Ажыктыг, эптеп

ЭПТЕП АЛЫР
ДЕМИР СУУГУ

Амыдыралга херектиг бир-ле дер херекселдин модуль тургузуун чогаад чоруур кижиге — Бады Ооржак. Амгы үе аңчы кижиге бүрүзү, ол ышкаш аржа-чы улус амыдыралын эптиг, аян болдурксаар болгай. Ырак чер чор-аңнаарда, аржааннаарда, ыяап-ла о-херек, аңаа даш ожу, демир ожу, ч-дыкта кылын демир-биле хайындыр-каан суугу безин херек апар.

Бады Ооржак.

Ынчангаш Бады ирейи чогаадып ка-суугунуң эпти-чиинг көргө-улука ону ме-лексээр-де-мен. Ээзи ки-ол суугунуң-зектерин ады-гаш, олар су-уугу иштин-суккаш, рюк-ка чүктөп алы-Аңаа одаар-ген хөй эве-адаанда хүл-түр колосник-хат-салгынга-айылын тур-пас.

Бир эвес ол суугунуң тургузуун көрүкс-бодай берзинерзе, оң македи ирейде ба-кырганнар интернадынга чедип келиңер бо-ам ындыг чүве-даа кылып албастаан, чүгө-тып берип болур. Аржаанчылар сонугурга ба-чадавас дээш, мону солунче чорудуп олурме

Чечекмаа САА

кырганнар интернады

чурттакчы

Кызыл хоор

Номчукчунуң бодалы

БИЧЕ СЕТКИЛДИГ
БОЛУУЛУҢАР

Удавас Наадым байырлалы бол-болгай, ынчангаш эрткен чылгы эскери-леримни бижип олур мен. Өглер тик-черниң довурак-доозун деп чүвези-көктүг-шыктыг болган болза.

Кожууннарның тип алган өглерин сонугур-бакылай бээрге, каас хептиг херээжен ээле-хая көрнүп алган, «Бээр кирбес, даргалар м-нап тур бис» — деп арай доңгун-ширин чуга-лыг боор элдептиг улус чорду. Чамдыктар «Комиссия дүрген көрүп кааптар болза, аа-чем үрелир деп барды» — деп хыйланыр-да-Өглерни ажыдып турда-ла, комисси-көрүптер ужуруг эвеспе. Ол деспиде аа-чемни сээк-маас хонмас кылдыр шып алза.

Дыка-ла эпчок чорду ийин, өске черден ке-ген аалчы эдэртип чораан кижиге мен. Оон ың-кавайда улуг-ла ойнаар-кыс чайгап олурар-де-кижи бар. Кавайга кайы хамаанчок чүве салба-куруг кавай чайгавас дээр-ле боор.

Ишти-даштын дерип каан өглерни киж-орта көрүп-даа шыдавас боор чорду. Баш-тайгы чылдарда Чаа-Хөлдөн тыва угулзаль-эрги шагның аптараларын эккеп турду. Ам-өглерде аң-мең чурраан, өглерге таарымча ча-улуг аптаралар бар апарган.

Каас өглер артында тиктинген бөдүү-өглерде аа-ш-чемни белеткеп, улусту хүндүл-эрттирип турар. Оон бышкан-даа чемни сады-ап болур.

Чон караа көскү дээр болгай. Мөөрейге ки-риштирер өглерниң элдериниң чүгө даргалар-келир дээш, хыйланып турары чараш эве-тир. Барып-барып Наадым байырлалы-ды-тыва улустуң эптиг-ээлдек, биче сеткилд-чаңчылын утпаалыңар, чонум.

Татьяна КЫЗЫЛ-ООЛ
ТР-ниң алдарлыг эмчи

Базым санай чагып-сургуп, айтып чоруур башкы кижилер – көдээ суур-нун көрүнчү-дүр. Ындыгыларның чижээнге Лориса Уйнуушкаевна Сааяны чонга таныштырайн.

Ол 1962 чылдың август 20-де Сүт-Хөл кожуунунун Бора-Тайга суурунга төрүттүнген. 1980 чылда Бора-Тайга ортумак школасын дооскаш, Кызылдың башкы училищезинин күш-ажыл салырыныче өөренип киргеш, ону медининин дооскан.

Күш-ажылчы базамын Бай-Тайга кожуунунун Бай-Тал ортумак школасына эгелзэн. Уругларны елир үеде өг-бүленин херзээн ээзи болурунга өөредип, үш-ажылга кижизидип, ар-ып-дааранырынга, аш-чем ылырынга, тыва улусчу чагай аңчыларга, бүдүрүкчүлүг күш-ажылга өөредип, улуг кичээнге-и салып келген.

Амыдыралының аайы-биле 1989-2010 чылдарда Өвүр кожунунун Саглы ортумак шко-азына технология башкылап турган. Өөреникчилери – башкы ижинин чоргааралы. Школа-арга үргүлчү класс удуртукчу ашкызынга ажилдап турган. Оңдоостурган өөреникчилерин анаар болза, та чеже чүве. Пасстарның удуртукчузу баш-ыларының мөөрейлеринге ки-ишкеш, 1-ги, 2-ги черлерни, шаңнадып мактадып-даа ор-аан. Дуржулгалы улуг, хоочун ашкы оожум-топтук, дузааргак, аштак-хөглүг, хүндүлээчел аңгы. Спорттун хол-бөмбүү, аскетбол, теннис, хаак, коньки еврлеринге болгаш шашки-зэринге дыка ынак. Чеже-даа тады берген болза, школанын хоочун башкылары-биле кожуун, му чергелиг маргылдааларга үлгү киржип, шаңнал мактал-арны ап турар.

Лориса Саая школага «Ше-р холдар», «Демир-үжүк шенелдези» деп бөлгүмнерни уртуп турган. «Шевер хол-р» бөлгүмнүн киржикчилери ик-хепти аргып-даарап, янзы-ру каасталгаларны, чараш белектерни кылып өөренип,

амыдыралга ажыктыг хөй-ле чүүлдерни билип алган.

«Демир-үжүк шенелдези» деп бөлгүмге 2007-2010 чыл-дарда база дыка хөй солун ажилдарны кылган. Башкы чо-гаал бижиригге сонургал-дыг, журналистикага сундулуг өөреникчилеринин чогадыкчы сайзыралын бедидип, тыва аас чогаалдың хевирлерин хандыр өөредип, солуннарже материал-дарны, медээлерни бижириг-ге, чуруктар чуруп, ребустар, кроссвордтар тургузарынга өөретен. Бөлгүмде киржип турар өөреникчилеринин ада-и-лери уругларының сонургалын деткип, башкызы-биле быжыг хар-ылзаалыг ажилдап турганнар. Янзы-бүрү темалыг кичээлдер, байырлалдар, оюн-көргүзүг, шайлаашкын кезээлерин дем-нежип эрттиргеш, оон түнелин, канчаар эрткенин боттары-ла «Сылдысчыгаш» солунче бижи-п, чырыкче үндүрүп турганнар.

Башкының уруглары Алдынай, Ай-кыс угбашкылар база чогаал ажилынга сонургалдыг. 2002 чылда чаңгыс үжүктен эгелзэн чогаадыглар мөөрейинге Алды-най киришкеш, 3-кү черни алган. «Чуртталганын чараш чечээ» деп номчугашка (2003 ч.) ТР-нин школачыларының хөй санныг ажилдарын чыып тургаш, чырык-че үндүрүп, ол үеде «Сылдыс-чыгаш» солунга ажилдап турган А.М. Саая ону кончуг тывынгыр организастан. Алдынайның «Кызыл», «Сылдысчыгаш», «Кай-галдар», «Чолдак-оолдун чурук-тары» деп чогаалдары ол ном-нарда кирген. «Өзүмнер-2008» деп мөөрейге Ай-кыс дээди шаңналга төлөптүг болган.

2010 чылда башкының «Сал-гакчы» деп аттыг бирги номчуга-жы чырыкче үнген. Ында бөлгүм киржикчилеринин ажилдарын шуптузун чыып үндүрген.

Лориса Саая хостуг үезинде шүлүктөр чогаадырынга, чо-

БАШКЫ ӨГ-БҮЛЕ

Николай, Лориса Сааяларның өг-бүлөзи. Оолдары Орлан, Мерген, уруглары Ай-кыс, Алдынай.

гаадыглар бижиригге, чурук чурурунга, аргып-даараарынга, аш-чем кылырынга ынак кижилер. Школага өөренип тургаш-ла, чогаал ажилынга сонургалдыг турган. Оон бижээн материал-дары, янзы-бүрү мөөрейлерге чогааткан ажилдары «Шын», «Сылдысчыгаш», «Эне сөзү», «Тыванын аныктары», «Тыва мотиватор» солуннарга болгаш Кызыл кожуунунун солунунга хөй-биле парлаттынган.

Оон өөнүн ээзи Николай Мөңгеевич Саая база техно-логия башкызы. Хөй чылдарда оолдарны чазанып ажилдаа-рынга, күш-ажылга өөредип, кижизидип турган. Төрзэн чери – Өвүр кожунунун Саглы сууру. Ол база хостуг үезинде шүлүктөр чогаадырынга, баянга ойнаа-рынга, музыка дыңнаарынга ынак. Сумунун адын камгалап, кожуун, республика чергелиг янзы-бүрү мөөрейлерге идеп-кейлиг киржип келген. Николай, Лориса Сааялар өг-бүлөзінде 2 оол, 2 кыстыг. Улуг оглу Орлан Кызылдың автоорук техникумун дооскан. Амгы үеде чолаачылап ажилдап чоруур. Орланнның огу Ай-Хаан 5 харлыг. Өөнүн ишти Сайна Серзэдар Москваның

күрүне университетинин сто-матология салбырын дооскаш, амгы үеде ол мергежили-биле ажилдап чоруур. Өг-бүленин ийи дугаар огу Мерген. Оон өөнүн ишти Шеңне Сагды Кызылдың башкы колледжизин дооскан. Амгы үеде ол мергежили-биле 34 дугаарлыг садикте кижизиди-кичи башкы. Оларның огу Тажы 2 харлыг.

Николай, Лориса Сааяларның дараазында уруу Алдынай Хакасияның Катанов аттыг уни-верситетин дооскан. Оон огу Ар-тыш 2 харлыг. Башкы өг-бүленин хеймер уруу Ай-кыс Тыванын күрүне университетин дооскан, күдээзи Артём Донгак база Тыва КУ-ну дооскан, юрист. Оларның бичии кызы Алиана 5 харлыг.

Лориса Уйнуушкаевна Саая чеже-даа хүндүлүг дыштаныл-гада болза, дуржулгалыг башкы ава ажы-төлүн деткип, уйну-тарын өстүржүп, кижизидип чоруур. Хостуг үезинде уйну-тары-биле телевизор көрүп, тоолдажып, ойнаарынга, агаар-лаарынга ынактар.

Лорисанын ада-иези Уй-нуушка Чугуртуевич биле По-лина Чадамбаевна Монгуш-тар (бистиң аравыста чок) 10

ажы-төлдү өстүрүп кижизиткен. Авазы – Маадыр ие. Ажы-төлүн өстүрүп кижизидер, амыр-дыш чокка ажил-иш, амыдырал дээш шошкуп, маңнап чораан кызымак ава. Ол оожум-топтук, дузааргак, биче сеткилдиг, чугаакыр, үнген-кирген чону көвей ава чораан. Ачазы Уйнуушка Монгуш бүгү на-зынында чолаачылап ажилдап чораан. Ол үеде чудук сөөртүр прицеп-машина, суг сөөртүр ма-шина мунуп, комбайнлар чораан. Улуг дуржулгалыг чолаачы. Мен оларны дыка эки билер мен.

Лориса Саая келир үениң бичии салгалдарын эртем-би-лигге өөредип, хөй чылдар-да ажилдааш, хүндүлел би-жиктерни алган база өске-даа шаңналдарга төлөптүг бол-ган. Ол Тыва Республиканың Өөредилге яамызының хүндүлел бижикиери-биле (2005, 2006, 2009 чч.) шаңнаткан. База чогаа-дыкчы ажылы дээш ол Тыванын журналистер эвилелинден, утка-шынарлыг материалдары дээш «Эне сөзү», «Сылдысчыгаш», «Шын» солуннарда аңгы-аңгы чылдарда шаңнадып турган. «Шын» солун-биле идепкейлиг кады ажилдажып, «Шынның» сылдызы, солуннун 90 чыл оюн-га уткуштур мөөрейлерге идеп-кейлиг киришкен. 2010 чылда ТР-нин Журналистер эвилелин-ден, «Тыва мотиватор» солун-дан (2016 ч.), Кызыл кожуунун «Өг-бүленин лотос чечээ-2011», «Бистиң өг-бүлөзү» деп мөөрейлерге киришкеш, Дээди шаңналдан эгелзеш кожуун, сумудан хөй санныг хүндүлел бижикиерни болгаш дипломнарны ап турган.

Саглы огу Николай-биле
Салым-чолун

доңнаштырган,
Чазык, чараш Лориса Сааяга
Өндүр мөңгө ынакшылды,
Өөрүшкүнү, кадыкшылды

күзеп ор мен!
Чылбак МОНГУШ,
күш-ажылдың хоочуну,
РФ-тин хүндүлүг башкызы.
Алдан-Маадыр суур.

Төөгүнүн кичээндири

ӨРҮШПЕС ЧОРУК ЯДАРАЛГА ЧЕДИРЕР

Бо төөгүлүг болуушкун аарык-ла уттундуруп бар-ыдар. Калгалар дөрбет-ерже халдап, тиелелгелиг эпкээп турганы салгалдар дамчып тоолчургу чугаа болуп арткан.

Чылгы сүрүкчүлери оорлар галарның уругларын оорлап, ып хүлүп алгаш, чоруп турга-чоннар аразынга көрүшпес ука чедирген. Калгалар беттерни адып-боолап сы-тап чорааш, Даг-Алтай биле аның кызыгаарынга чедире теннер-дир.

Час дүжүп, тайга-таңдылар-эдектери, чоогалар, даг-ның кырлаңнары, шынаа, нар карандылап, көктүн тайгы өзүмнери көстүп эге-үеден күстүн төнчү айынга асырып, месилдежип-тен дээр. Ол дескен дөр-өг-бүлөлөр аштап, түрөп-ээн. Башкарып чораан ки-и угааныг, эрес-кежээ ар

улусту эвилелдеп алгаш, Ачы-тылыг, Сылдыстыг хөлдөрин өөштеринден балык тудуп чип, ажы-төлүн чемгерип, аш чурт-талгадан тын менди үнген чүвө иргин.

Калгалар дөрбеттерни сы-вырыпканының дугайында чу-гаа моолдарга, тывалар ара-зынга, алтайларга тарай бер-ген. Тывалар ону дыңнааш, дүжүмөттерни Тывадан үндүр сывырырынга четкен дээр. Ын-чангаш дүжүмөттер Тубо деп хөмнүн унунга чурттап турган деп чугаалажыр. Моолдар Ты-ваны эжелеп эгелзеш, тарамык дем чок тыва аймактарның одар-белчириин, чер-чуртун хунаап, сывырып эгелзеш чүвө-дир. Ынчан күжүгөттер, хертектер, иргиттер, монгуштар болгаш өске-даа аймактар катчып ал-гаш, моолдарга базындырбайн, эптиг-чөптүг, кады-кожа чурттай берген дээр.

Бараат ДЕЛЕГ-ООЛ,
күш-ажылдың хоочуну,
Тыванын Чогаалчылар
эвилелинин кежигүнү.
Бай-Тал суур.

«Эпчок эвес-тир бе?» деп чүүлге хамаарыштыр

АЙТЫРЫГНЫ ӨӨРЕНИП КӨРЗЕ...

Бо чылдың июнь 5-те «Шын» солунун 7-ги ар-нында Шагаан-Арыгдан Н.Тюлюштуң «Эпчок эвес-тир бе?» деп чагаазында «Телевидениеде» «Хөгжүмнүг байырга» кээп турар чагы-лар эвээш эвес, ол эки-дир.

Ынчалза-даа чаңгыс багай чүвө, колдуунда ол-ла артис-терни катап-катап көргүзүп-ле турар. Чаа ырылар, аныяк артис-тер шуут көзүлбес, дыңналбас. Сактырга-ла, оон өске артистер чок-даа ышкаш. Аныяк ыраажы-лар, артистер дыка хөй ышка-жыгай, чаа видеороликтерден база кылза» дээн Н.Тюлюштуң бо бодалын бот хууда деткип тур мен.

Шынап-ла, ол-ла артистерни катап-катап көргүзүп туруп бээр-ге, көрүкчүлөр, дыңнакчылар шуут-ла аңчыгынып, бужурга-нып калыр. Телевизорун өжүр басып турарлар-даа бар чадавас. Мында артистерде буруу чок. Оларны үндүрүп, салып турар специалистер артистерниң ро-ликтерин үндүрүлгө мурнунда

нин харап, көргүзүп турарында. Телевидение көрүкчүлөргө хомудаксап турарының барым-даазы ында. Ынчангаш моон соңгаар хөгжүмнүг байыр че-дирип, үндүрүлгөлөр белет-кээрде, черле чалгааравайн, телевидение архивинде чыдар хөй ырларыңарны чон-га бараалгадып, бо айтырыг-ны шиитпирлеп көөрүн дилеп, ажилыңарга экини күзеп ор мен.

Төрүттүнген хүнү болган ки-жиге өлген артистерниң ырларын салып бээрге, эпчок эвеспе бе? — деп, автор бижээн. Чүү дээн сеткил боор «өлген артистер» деп, чык кылдыр, кагылдыр адавайн, бурганнаан азы «адының бажы» хоя берген дизе. Бурганнаан хөөкүй артистерден чоп кончуг сестиксээр кижилер боор, оларны аза-бук, четкер кылдыр көрүп, төрүттүнген хүнүнде оларның сүнезини дуу оранче апаар деп бодадыг хире. Артистеривисти радиога дамчыдып, телевизорга көргүзө бээрге, канчап баар ийик

бис. Шимзэн-дааш чок олурган боттарывыс, чугаа-домаавыс көдүрүлүп, дыңзып, каткы-иткивис дендеп баар ийик бис чоп.

Чонунга хүндүткелдиг ар-тистеривис амыдыралының сөөлгү тыныжыга чедир, чо-нунга, келир салгалыга чүглө эки чурттаарын күзеп чорааннар. Эпчоксунар чүү боор, харын-даа оларның чуртка, делегейге алдаржып, нептөрзэн ынакшыл, төрзэн чурт дугайында ыры-ларын дыңнап, тура-соруун, хөй-адын көдүрүп алырга, оон артык чүү хөрек боор.

Артистеривис та чеже кижиниң сеткил-сагыжыга уяранчыг таалалды арттырган, та чеже аарыкчыларның «кужурун» уттун-дурбас кылдыр хандырган. Ара-выста чок-даа болза, оларның арын-шырайы, хүлүмзүрүү, шимчээшкени аарыкчыларның чүректеринге өшпес отчугаш болуп, чырып чоруур.

Бюрбю СЕРЕН.
Кызыл хоорай.

«ШЫННЫҢ» почтазындан

•Та бүзүрөңер, та бүзүрөвөңер

ПИРАМИДАЛАРНЫҢ ЧАЖЫДЫ – СҮЛДЕЛЕРДЕ

Барык-ла назыным дургузунда деп болур шинчилел ажылдарым сүлделер дугайында. Ол дээрге Беш-адыр сылдыс, Инь-Янь, Илбичилер сылдызы азы Давидтиң сылдызы, Ийи баштыгээр, Касдемдеказы свастика. Бо сүлделерниң дузазы-биле делегейде кижилер төрелгетениң эң-не улуг чажыттарының бирээзи – пирамидалар дугайында чаңгыс чер-чурттугларымга «Шын» солун дамчыштыр сайгарып көөр кылдыр сонуургады баралаттым.

Пирамидалар кижилер төрелгетениң төөгүзүндө кайгамчык улуг чажыттарының бирээзи. Ооң дугайында чугаа болурга, бис колдуунда Египеттиң пирамидаларын бодаар бис. Оларның оранчок мурнунда-ла Кыдатка, Индияга, Тибетке пирамидалар турганының барымдаалары бар. Оон аңгыда Мексика, Перу, Европаның Сербияда болгаш өске-даа чурттарда, Россияның девискээринде база бар. Пирамидаларга хамаарыштыр ийи чугула айтырыг бар: «Кандыг арга-биле тудуп кааныл?» «Кандыг сорулгалыг тудуп кааныл?» Бо ийи айтырыгның харызын тывары канчаар-даа аажок чугула чүүл. Мээң шинчилелдерим езугаар пирамидалар дээрге:

1. Ол Черде бүгү-ле диригамыдыралды тывылдырган бурунгу Бурганның бо үеде-даа ажылдап турар генетиктиг лабораториялары деп түннелге келдим.

2. Пирамидалар бойдустуң беш чаяакчы күжү – Оттуң, Черниң, Демирниң, Сугнуң, Ыяштың бодарадыкчы шынарының шимчедикчизи. Бүгү кижилер төрелгетениң кижилер бөрүзүнүң мага-бодунуң иштики делегейи.

3. Космостуң, Сылдыстарның, Хүннүң болгаш планеталарның энергиязын Черниң агаарыңче, хөзүнүнче, суунче чыып, мөөңнээр бурунгу лаборатория-генераторлар.

Бо үш тодарадылганы кыска-зы-биле сайгарып көрей.

Кижилер төрелгетениң төөгүзүндө пирамидаларның тыттып келгени, оларны кандыг арга-биле тутканы болгаш кандыг сорулгалыг кылганы эң-не солун, тывызык чажыттарының бирээзи. «Даш блоктардан кылган

пирамидалар канчап барып-барып амгы үениң эң-не нарын эртеми – генетика-биле харылзаалыг болур чүүл?» деп номчукчу элдепсинип, кайгап олур боор. Мында хамык ужур пирамидаларның тургузуунда болгаш бурунгу эртемендерниң даш материалдың шынарларын кедергей эки шинчилеп билип алганында болуп турар. Чүге дээрге пирамидаларның дөрт үш-булуңчук болгаш адаккы дөрт-булуңчук талалары Черниң бойдузунуң болгаш Октаргайның беш чаяакчы күштерин чыып мөөңнээр, болбаазыраткан кедергей нарын эртеме чогаадылгасы болур. Ынчангаш пирамидаларны амгы үениң бүдүмелдериниң эң-не бичии кезектерин өөренип, шинчилеп турар адронуг коллайдерлерге болгаш лазерлиг голограмма техниказынга дөмейлеп болур. Европада турар эң-не улуг адронный коллайдер 27 километр дурттуг каналында бүдүмелдерниң эң-не бичии кезектерин долгандыр кедергей дүрген дескиндирип, шинчилеп турар-даа болза, ол долгандыр турар бойдука болгаш бүгү-ле амылыг чүүлдерге, кижилер төрелгетениң кандыг-даа салдар чедирбейн турар.

Пирамидаларны чогааткан бурунгу эртемендер бүдүмелдерниң эң-не бичии кезээ атомнарны эки билер болганындан, бүгү-ле амылыг чүүлдерниң эң-не бичии кезээ – клеткаларның ядроларының составынче ханылап кирип, кандыг-даа амылыг чүүлдү чаяптар күчүлүг болганнар-дыр. Ону Египеттиң пирамидаларында сиилбип кылган чуруктардан көрүп болур. Куш, ыт, буга, диис, крокодил болгаш оон-даа өске баштыг кижилер болгаш Хеопстун пирамидазының чанында Сфинкс безин кижилер баштыг арзылаңга дөмей. Эртемендер янзы-бүрү хевирниң динозаврларын 100 ажыг миллион чылдарның мурнунда чурттап чораан болгаш оларның чиде

бергенин метеорит дүшкен соонда деп санап турарлар. Мээң гипотезам-биле, ол динозаврлар бурунгу эртемендерниң пирамида лабораторияларында бодараткан баштайгы шенелде дириг амытаннары болуп турар.

Ол үеде кижилер база турган, чүгле саны кончуг эвээш. Бичии болганда демги динозаврлар Черниң агаар-бойдузунга кедергей тааржыр болганнары ол ийикпе, эндере өзүп көвүдеп туруп бээринден аңгыда, кедергей улуг мага-боттуг кылдыр өзер болганнар. Ынчаар орта эртеменден Бурганнар оларны узуткаары-биле кедергей каржы-дошкун тиранозаврларны чогаадып үндүргеннер. Олар база-ла сагыш ышкаш эвес, ындында-ла эвээш санныг кижилерже халдаар болганнар. Ынчангаш бурунгу эртемендер кедергей улуг шыырак, дурт-сыны 15 метр бедик кижилерни чаяап, бодараткаш, динозаврларлардан адырлып алырлар. Ооң чижээ Чер кырында каш-даа черлерге динозаврларның сөөктерин чаңгыс черге оваалай чыып каанын археологтар тыпканы. Оон ыңай, ол хире улуг мага-боттуг кижилерниң сөөк-даяа база чаңгыс эвес удаа тывылгылаан.

Бурган эртемендер генетиктиг лабораториялар – пирамидаларга чүгле амылыг чүүлдер эвес, янзы-бүрү тарааларның, ногааларның, фруктуларның болгаш кат-химистерниң сорттарын база бодарадып кааннар. Ол-ла бүгү шинчилелдер канчаар чоруп турганын кыска-зы-биле чуруп көргүзөй. Египеттиң пирамидаларында холдарында демир цилиндрлер тудуп алган фараоннарның чуруктарын көргөн боор силер. Ол цилиндрлерниң дузазы-биле олар пирамидалар иштинде тускай кылып каан өрээлчигештиң иштинге пирамиданың дөрт талазының дал ортузундан болгаш дорт кырлаң сиртинден шөйүп каан алдын удазыннарны алдын пластинкада кожуп каан. Ийи дугаар холдун цилиндрин хере тудуп-

тарга, база шак-ла ындыг алдын пластинкалыг дөрт-булуңчук апаар. Ынчангаш ийи цилиндр туткан холдар пирамиданың ийи үш-булуңчук талаларының Соңгу болгаш Мурнуу чүктерниң Суг болгаш От бүдүмелдери-биле, бүүрөктер болгаш чүрек-биле, планеталар Меркурий, Марс-биле тутчу бергени болур.

Фараон азы жрецтер ийи холунда цилиндрлери-биле ханада оңгар, алдын пластинкаларлыг дөрт-булуңчуктар иштинче кончуг оваарымчалыг кирип туткаш, буттарын шалада пластинкалар кырынга тускай санап тодарадып каан үе дургузунда салып алыр турганнар. Ол дээрге оларның Октаргайның, сылдыстарның, Хүннүң, планеталарның болгаш Черниң энергиязын боттарының мага-бодунче сиңирип, Бурган шынарларын сайзырадып турганы ол.

Бүгү белеткелди шын болгаш билдилег эрткен фараоннар болгаш жрецтер орта тургаш, эрткен үени, амгы үени болгаш келир үени көрүптер шынарлыг апаарлар. Ооң чижээнге, Хеопс пирамидазының бир ханазында амгы үениң танк, вертолет, суг адааның хемезин сиилбип көргүскени болур.

Анаа кижилер пирамидаларга Бурган шынарлыг апарып болур бе? Борта харыыны Мексикада пирамиданың ады чугаалап турар деп бодаар мен. Ооң ады Тиотиоакан азы очулдурарга, «Кижилерниң Бурганнар апаар чери» дээн. Оларны шын ажыглаар болза, кадыкшылывысты-даа экиртип, салым-чаянныглар Бурган шынарында чедип болур. Пирамидалар ам-даа ажылдап турарын Кыдаттың бир пирамидазынча үнген улус элээн бедий бергеш, бажы кедергей аарып эгелей бээрге, черже бадып кээрге, көңүс анаа апаары чугаалап турар.

Пирамидаларны тудуп каанының шынары, даш блоктарны болбаазырадып, хоюглап кааны болгаш оран-делегейниң дөрт чүктеринче угланганының шын чигеи амгы үениң эртемен-

нерин кайгадып турар. Чүктүң бурунгу мерген угаан эртемендериниң өөредии-б алырга, беш бүдүмелдер бот-боттарының аразы, чаяакчы болбаазырадылгы бо. Эртемендейде амылыг болгаш амылыг эвес чүүлдер, бүдүмелдерни бодараткан.

Пирамидалар чүге бүгү-ле төрелгетениң иштики делегей болуп турары? Борта канча-даа язы-сөөк кижилерниң а томнуг тургузуунуң дөмей айтып турарым ол. Шупту дугайында кижилерниң үш-булуң хевирлиг екпелиг, оорга сөөк ужунда үш-булуңчук сөөк болгаш мага-боттуң оон-өске чүүлдерин үш-булуңчук дөмейлеп болур. Моон канча түннел үндүрүп болуруп дээр бистерниң мага-бодувусту ча бодарадыр мурнунда пирамид дөмейлештир кылып кааны-да Лотос олудунда олурар кижилерниң пирамидага дөмейлээр номнардан көрүп болур.

Пирамидаларның үш-булуңчуктары чүгле мага-бодуву эвес, мээ-медереливисте болуп чүвени сүлделерден келтир бис. Сүлделер дээрге бис эң-не чаагай бодалдарывысты күзелдеривистен, сорулгалавыстан бүткен келир үеже рүнген Дээди демдектерин болур. Делегейде сүлдизи күрүне чок. Беш-адыр сылдыс сайзыраңгай кижиниң сүлдизин билер улус эвээш. Пирамидалар сүлделерниң үш дөзү болганда, олар базы бурунгу эртемендерниң кижилер төрелгетениң өзүп мандырыпга төлөвилеп кылганы, үелер өттүр көргөн кайгамчык эртеме чогаадылгасы болур.

Пирамидаларны бистиниң үевиштиң Интернет четки биле дөмейлеп болур. Ынчангаш – Интернеттен билип болгаш чаа-чаа информациялар шиңгээдип ап турар бис. Зувусса, пирамидалар бис Космостуң, Сылдыстарның, Хүннүң, планеталарның амылыг чажыттарының кижилер төрелгетениң болгаш бүгү-ле амылыг чүүлдериниң, кижилер бодуштуң кадык чаагай мандырынга херек, амыл рал энергиязын тарадып турар бодуштуң генераторлары-дыр.

Сергей КУЖУГ
Кызыл хоор

•Амыдыралдан сактыышкын

Эргим редакция! Хар-назын улгаткан тудум, кижилер эртемен амыдыралын болган чок-ла эргий бодангылаар боор чүве-дир. Солун-даа, кударанчыг-даа, хөктүг-даа ужура-жылгаларга таваржып чоргулаан боор-дур. «Шынның» номчукчуларыңа амыдыралымга болган ийи таварылганы таныштыраларын оралдажып көрей.

МАЯЛАР БИС

Ада-ызыгуур сурап кээр болза, чаңгыс аймактың төлдери бис. Аттарывыс дугайын таныштырар чүве болза, аажок солун, чаптанчыг кады төрээнер уруглары боор бис.

Ону алыс бодумдан эгелептейн. Чогу адымны Мария дээр, а шола адым Калбак Мая. Оон ыңай көдээ суурумда культура одааның сценазындан черле дүшпес, баянымны эгиннепкеш, концерттерден чыда калбас боорумга, чаштарның меңээ бер-

ген шола ады – Клуб Мая, Баян Мая, Концерт Мая. Ол ышкаш чогу ады Балчыр Мария, а шола ады Кара Мая. Эркин кыргызының экер огул Балаа Маадыр күдээвис ол. Ажы-төлүн, уйнуктарын үлегерлиг кижизиткен, үнген-кирген арбын чоңуг, ажил-ишке ынак эжим Кара Мая ол.

Ол-ла даайымның ийи дугаар орлан, эрес уруун Ак Мая, Хлеб Мая дээр. Хамык чоңунга хлеб быжырып, оларга бараан болуп келген ажыл-ишчи Хлеб Мая ол. Далган сөөрткен чүктүг КамАЗ далаш-биле халдып келир, шак-даа четпес хамык чүктүг чаңгыс боду дүжүрүп аар. Багай-согай эрлер аңаа бырашпас-даа. Ынчангаш Мере Мая, Хлеб Мая болганы ол. Ол аргыттынар-даа, даараныр-даа, херек болза, печка-даа тудуп кылыр. Баш таарар, тудугжу-даа, черле ынчаш кылбас тутпас ажылы чок Хлеб Мая, Ак Мая, Шевер Мая аттажым ол.

Дондуу дээр улуг даайлыг мен. Ооң уруунуң ады Донгур Мая. Ол айттар мунгаш халдып турда, авааңгыры кедергей-ле кыс чораан.

Хеймер даайымны Николай дээр, а уруунуң ады – Сарыг Мая. Ол Комбу огул Омак-биле кодан

малын малдап чорлар.

Бежелзэн бис, алдалаан бис, бежен кижилер шинчилиг бис, Калбак Мая, Кара Мая, Хлеб Мая, Донгур Мая, Сарыг Мая чаңгыс аймак төлдери бис. Маялар бис.

МУЗЫКА
БАШКЫЛААН
ҮЕЛЕРИМ

Бир-ле катап О-Шынаа ортумах школазының директору Галина Торунмааевна Байыроолга ужуражы берген мен. Ол мени көре сал-ла:

— Школада музыка башкызы чок. Уругларны оода ырыга өөредип көрөм – дей-дир.

Директорнуң дилзэнге чөпшээржитим. Бир класстан сес класска чедир уругларны

музыкага өөредип кириплеттине. Шынында музыка школас дооскан эвес мен. Ындыг темим бар эвес, ынчалза-да шыдаар шаам-биле уруглар музыка билиин бээрин оралжып келдим. Самбырага ырын сөзүн бижээш, бирги куплет ырлап бергеш, ийиги куплет бүдүн класс-биле деңге ырдып, өөредип турдум.

Уруглар садының чаштарыга ыры өөредири эң-не бер чүве чораан. Бичии чаштар-ла деңге танчылап, кады шычээшкениң ырыны шиңгээди бодумнуң хирем-биле чаштары ыры-самга ынчаар өөред үүле-ишти түр када кылды даа.

Мария КЫЛАҢ-ОО
күш-ажылдың хоочун
Тес-Хем кожу
Самагалдай суу

Сүзүк

Валерий КАРА-ОЛ

ЧУДУЛГЕ-СҮЗҮК —
КҮЧҮ-КҮЖҮВҮСТЫВА ЧОН
ТӨӨГҮНҮҢ
КӨРҮНЧҮҮНДЕ(Уланчызы. Эгези №78-80
"Шында")

Тыва ынчан Алдын-хаан-р күрүненин составынарган болганда, буддизмниң важе кирип кээри чайлашк апарган. Алдын-хааннар зинде Тываның девискээрге өг-хүрээлер ажилдапрган база күрүне шажыныге-байдалдыг буддизм-биле ва аймактарның элээн ханыныжылгазының эгези салынган.

Тыва Барыын Моолдун Ал-н-хааннар күрүненин болш Джунгария күрүненин баты чону болуп келгениниң й-биле XVIII вектиң ортанинге чедир Барыын Моолдун яннары-биле бир деңге Цин күненин башкарылганының аанче кирбес дээш, маадыр-ы-биле туржуп келген.

1757 чылдан эгелээш 1911 га чедир Моолдун девискээри ньчур-кыдаттарның дарла-нче кирген. Ол үеде тывалар ын Моолдун хааннарының албатызы болуп, оларга аан болуп чораан аайы-биле нгарияның алдын уктуг ызы-с салгаан хааннарын манчы-аттың хааны дүжүлгезинден-и-биле дүжүрген соонда, аның девискээри Моолдун девискээрлери-биле кады төрезинге эжеледип, кады-ге дарлал адаанче кирген. Ук эжелел, дарлалды эчон өске моол аймактар-би-еңге 150 ажыг чыл шыдажып еннер.

Каржы Цин эжелел-дарла-нч үелеринде төөгүге солун ан чүүл болза, Моолду дам-тыр сарыг шажын (буддизм) аның девискээринче иде-и-биле тарап, нептереп келгеш, амгы үеде чедир ырап турары болур.

Ооң мурнундагы бурунгу рде (бистиң эрага чедир вектерде, бистиң эраның (болгаш XIII вектерде) измни Тываның девискээ-е чурттап чораан чоннар ээди ап, сайзырадып, чүдүп-сүзүглөп турганының маааларын республиканың уннарының девискээрле-е чорудуп турган архео-

логтук казыышкыннардан ты-вылган буддизм шажынының херекселдери, орду-бажыңнар артынчылары (Бажың-Алаак ордузу, Пор-Бажың ордузу, Малгаш бажыңнар дээш оон-даа өске эргиниң тураскаалдары) хере-чилеп турар.

Тываның девискээринге бу-рунгу үелерде буддизм шажыны кайы хире бедик деңгелдиг, күштүг болгаш калбак сайзырал-дыг турганын Чаа-Хөл кожуунуң девискээринде Сүме деп дагың белинде хая иштинде куй хе-вирлиг кылдыр ады билдинмес шевер мастерниң сиилбип тудуп кылып кааны Авыда Бурганның омур-хевири амгы үеде херчи-леп, шынзыдып турар.

Буддизмниң Тываның девис-кээринде кадагалаттыг ол онзагай тураскаалын ооң-биле дөмейлештир кылган Кыдаттың, Японияның, Кореяның, Тибеттиң бурунгу тураскаалдары-биле дөмейлеп, ону долгандыр кыл-ган эдеринчи дүрзүлерин-даа, Авыда Бурганның бодунуң ову-рун-даа сиилбээзиниң аянын өөренип, деңгел көргөш, ук ту-раскаалды төөгү номнарында, ылаңгыя «Тываның төөгүзүнде», XIII век үезинде кылган деп би-жип турарындан оранчок эртеги үелерде кылган деп санаарының барымдаалары бар.

Цин төрөниң үезинде Тыва бодунуң баштайгы моол амбын-нояннарының ачызында буд-дийжи делегейге идепкейлиг кирип эгелээш. Гомбожап амбын-ноянның үезинде Тывага баш-тайгы хүрээ тудуглары туттун-ган. Ол чүүл тибет болгаш моол буддизмниң ачызында тывылган буддизмниң тыва хевириниң тур-густунарынга дузалаан. Тываже моол болгаш тибет суртаалчы лама башкыларның баштай чедип келгени болгаш оларның буддийжи өөредиг дугайында суртаал ажылы, а ол ышкаш моол хааннарының бо шажын-чүдүлгени бодунуң чуртунче ки-рип, хүлээп аар дээн политиказы аңаа дузасын чедирген. Ынчан-гаш Тываже кирип келген буд-дизм ооң моол-тибет үндезинге чедип алганы онзагайларын салгап ап, Индияга боттанган өөредигден ооң элээн ылгалды-ын көргүскен. Бо таварылгада ол дээрже, Моол биле Тибетте ышкаш, Гелукпа чаңчылы болган, ынчалза-даа шынын чугаалаар дизе, Ньингмапа чаңчылы база элээн нептерээнин айтыр херек. Мынчангаш тыва буддизмниң ниитизи-биле тибетчиден шы-нарлы маргыш чок. Шажын-чүдүлге идеологтук адырга Ти-бет, Моол болгаш Тываның аразында культура-төөгүлүг сы-рый харылзаа бары база илдең. Тыва күрүнениң тургустунуп

орарының чорудулгазы чагы-рыкчы бөлүктөн улусчу шажын хамнаашкынны оон артык дээш-тиг, социал талазы-биле орга-низастыг шажын-биле солуурун негей берген. Буддизм Тываның кол социал бөлүктөрүнүн со-нуургалдарына удур эвес бол-ганын база айтып каалыңар. Араттарны, эң ядыы улусту ол хүрээге өөреткеш, эртем-билиг-лиг апарып, ооң ачызында ботта-рында бар байдалындан дээр-келир үени ажыдып аары-биле хаара тудуп турган. Боттарының сонуургалдарын күрүне эрге-чагыргазының сонуургалда-ры-биле дөмейлей көөр тыва дүжүмөттөргө буддизм, социал моондактарны хүлээп көрбейн, бодунуң талалакчыларын дең эргеже, шыдамык болгаш кээр-гел сеткилдиг болурунче кый-гырып турары-биле эптиг бооп келген. Аңгы-аңгы бөлүктөрүнүн аразында эрттинмес кызыгаар-лар бар ниитилелге ындыг кый-гырыг эргежок чугула болуп турган.

Эгезинде буддизмниң сур-таалын колдуунда Моолдун талазындан буддийжи салдарга үргүлчү алзып турган амбын-нояннар чорудуп турган болза, удаайн оларны буддизмниң артык талаларын билип каапкан кожууннар чагырыкчылары идеп-кейлиг деткип эгелээш. Амбын-ноян Өлзей-Очурнуң үезинде тыва ламалар, өөредилге чедип алыр дээш, Моолга идепкейлиг барып турар апарганнар. Чам-дыкта олар шуут-ла Тибетче коруптар турган, ынчан безин оларның оруу Моолду таварып.

1887 чылдың бирги айның 26 хүнүнде Хемчик кожуунга онзагай болуушкун болган. Төп кожууннарның чагырыкчылары чыгып келгеш, бир үн-биле шиитпир үндүргеннер: Тывага буддизмни сайзырадыр таарым-чалыг байдалдар тургузары-биле, кыштың баштайгы айының 26 хүнүнде чылдың-на бүгү хүрээлерге тускай пуджаны — Чула мөргүлүн эрттирер. Ол-ла чылын баштайгы Чула мөргүлүн Чадаананың Алды-Хүрээге Лопсан-Серен камбының удур-тулгазы-биле эрттирген. База-ла ол үеден эгелээш, Хемчик кожуунуң үгер-даазы Дугар чедиги айның 5 чаада Майдыр Будданың эргилдизи-биле ка-тай Цам (Сам) деп шажынчы мистерияны эрттирип эгелээш. Амбын-ноян Өлзей-Очур Чула өргүлү, Цам болгаш Майдырны буддийжи календарының ал-бан езузу-биле байырлалдары кылдыр доктааткаш, боду олар-га хүндүлүг аалчы база бүгү Тываның чагырыкчызы болуп кирип эгелээш.

(Уланчылыг).

Серемчиде хорамча чок

АЖЫ-ТӨЛҮВҮСТҮ КАРАКТААЛЫҢАР

Мен билип кээримге-ле, ада-иевис малчыннар чораан. Кидис өгнүң эжиин көөрүмге, чугажак кидистен азы кылын шекпен пөстен кылган боор. Калбаш кыл-дыр ажиткаш, үнүп-кирип-ле турар.

Ол үеде суурнуң чуртта-чыларының бажыңнарында база тырткыш-даа, шооча-даа чок бо-лур чораан. Амыдырал-чуртталга чоорту экижил, бай-шыдалдыг амыдыралче бурунгаар хөгжүп, кижилерниң эт-севи, үнелиг эди-лелдери көвүдөп, бажыңнарының эжиктерин шоочалап турар апар-ган. Үе өскерилген тудум, ам кандыг-дыр, шооча безин оор-ларга моондак болбас, үрөп кире бээр-дир.

Чоокта чаа "Шын" солун-дан шеригже чоруур деп турган оолдарның чамдызының ха-

нында наркотиктиг бүдүмелдер бар болганын номчудум. Кара чашпан дээш чеже оолдар кара-бажыңга кеземче херээн эрт-тиргеш, кээп турар ийик. Бо бүгү бисти дүвүредип, коргудуп, серем-чилелдиг болурун негеп келген. Чаңгыс чижек, Балгазын суурга 8 харлыг чаш чүвени хилинчектеп амы-тынынга четкен. Бо кор-гунчуг херекти наркоман киж-и үүлгеткени чугаа чок. Эзириң че-же-даа улуг киж-и бичи кижиниң амы-тынынга канчап чедерил?

Тайбын, эки үелер эрткен-дир, чонум. Ажы-төлүвүс кай-да-даа халчып, ойнап чоруур. Черле кезевес, кортпас ада-иелер-дир бис. Уругларывысты хайгаарал чок арттырбайн ка-рактап, харысалгалыг болуп көрээлиңер.

Мария ТЮЛЮШ.
Шагаан-Арыг хоорай.

• ЧАРЛАЛ • РЕКЛАМА • ЧАРЛАЛ •

ОБЪЯВЛЕНИЕ О КОНКУРСЕ

Администрация муниципального района «Эрзинский кожуун» Республики Тыва объявляет о приеме документов для участия в конкурсе на замещение вакантных должностей муниципальной службы:

- заместителя председателя по экономике, сельскому хозяйству и проектному управлению;
- заместителя председателя по социальной политике;
- заместителя председателя по безопасности, профилактике правонарушений и приграничным вопросам.

Требования предъявляемые к кандидатам:

- наличие высшего профессионального образования по направлению деятельности;
- стаж муниципальной службы на главных должностях муниципальной службы не менее четырех лет или стаж работы по специальности не менее пяти лет.

Гражданин, изъявивший желание участвовать в конкурсе, представляет в конкурсную комиссию следующие документы:

- 1) личное заявление;
 - 2) собственноручно заполненную и подписанную анкету по форме, установленной уполномоченным Правительством Российской Федерации федеральным органом исполнительной власти;
 - 3) копию паспорта (паспорт предъявляется лично по прибытию в конкурс);
 - 4) копию трудовой книжки, заверенную нотариально или кадро-вой службой по месту работы (службы) за исключением случаев, когда трудовой договор (контракт) заключается впервые;
 - 5) копию документов о профессиональном образовании;
 - 6) копию страхового свидетельства обязательного пенсионного страхования, за исключением случаев, когда трудовой договор (контракт) заключается впервые;
 - 7) копию свидетельства о постановке физического лица на учет в налоговом органе по месту жительства на территории Российской Федерации;
 - 8) копию документов воинского учета - для граждан, пребываю-щих в запасе, и лиц, подлежащих призыву на военную службу;
 - 9) заключение медицинской организации об отсутствии заболе-вания, препятствующего поступлению на муниципальную службу формы 001-ГС/у;
 - 10) сведения о своих доходах, расходах, об имуществе и обя-зательствах имущественного характера своих, супруги (супруга) и несовершеннолетних детей в соответствии с утвержденным по-рядком представления таких сведений;
 - 11) сведения об адресах сайтов и (или) страниц сайтов в ин-формационно-телекоммуникационной сети «Интернет», на которых гражданин, претендующий на замещение должности муниципаль-ной службы, муниципальный служащий размещали общедоступную информацию, а также данные, позволяющие их идентифицировать;
 - 12) письменное согласие на обработку персональных данных;
 - 13) иные документы, предусмотренные федеральными закона-ми, указами Президента Российской Федерации, постановлениями Правительства Российской Федерации, законами Республики Тыва;
- Место, время и срок приема документов: документы при-нимаются в течение 21 дня со дня опубликования объявления до 01 августа 2018г. по адресу: 668380, Республика Тыва, Эрзинский кожуун, с. Эрзин, ул. Комсомольская, д.29 (каб.308), отдел юриди-ческого обеспечения, в рабочие дни с 09 час.00 мин. до 18 час. 00 мин. (обеденный перерыв с 13.00 мин. до 14.00), кроме выходных и праздничных дней или по электронной почте erzin1@mail.ru
- Контактные телефоны: 8(39439)22340.

Адаананың Алды-Хүрээзи.

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

Виктория
детский
реабилитационный
центр

**Московский
МРТ центр**

Так же у нас вы можете:

Посетить бассейн, физио кабинет,
сделать справку на: права,
работу, санитарную книжку,
справку в школу, ВУЗ.

Большой перечень
стоматологических процедур:
лечение, протезирование,
хирургия, чистка.

Консультация взрослых и детских
специалистов:

лор, эндокринолог, педиатр,
невролог, гинеколог, психолог,
косметолог.

Все виды анализов крови в
экспертной лаборатории ИХМИ.

г. Минусинск переулок Ботанический 1 тел.: 8(391-32)450-03

Имеются противопоказания, необходима консультация специалиста

**ТОТАЛЬНОЕ
СНИЖЕНИЕ
ЦЕН на ВСЕ
июль
МРТ
1700 руб.**

ИЗВЕЩЕНИЯ

Администрация муниципального района "Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва" извещает о возможности предоставления в соответствии со ст.39.18 Земельного Кодекса РФ земельного участка в аренду на 20 лет земель населенных пунктов, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с.Чаа-Холь, ул. Бавуу Тюлюш, д. 22, с кадастровым номером 17:14:0101027.325, с общей площадью 1178 кв.м., разрешенное использование для индивидуального жилищного строительства.

Лицам, заинтересованным в предоставлении земельного участка, в течение тридцати дней со дня опубликования извещения необходимо подать письменное заявление по адресу: 668221, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с.Чаа-Холь, ул.Ленина, 8, отдел по земельным и имущественным отношениям администрации Чаа-Хольского кожууна, тел 8(394)43-2-12-18.

Администрация Каа-Хемского района информирует о предоставлении земельного участка с кадастровым номером 17:04:0601062.194, из земель населенных пунктов, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Каа-Хемский район, с.Сарыг-Сеп, ул.Дар, д.34, с общей площадью 1603 кв.м., с разрешенным использованием для строительства жилого дома.

Заинтересованные в предоставлении земельного участка граждане вправе подать заявление о намерении участвовать в аукционе на право заключения договора аренды в течение 30 календарных дней с даты опубликования настоящего объявления по адресу: Республика Тыва, Каа-Хемский район, с.Сарыг-Сеп, ул.Енисейская, д.143 с понедельника по четверг с 9.00 часов до 15.00 часов в администрацию Каа-Хемского района.

Главный специалист отдела по управлению имуществом, земельным ресурсам, строительству и контролю ООРЖАК

РЕКЛАМА

в газете «ШЫН».

8(39422)2-18-10,

89235522070,

89293589721

КУПЛЮ АВТО

по выгодной цене.

Тел. 8-923-385-7007

«Тываполиграф КХН»

Офис өрээлдерин арендага дужаап турар.

Тел. 8(39422)3-04-71, 3-04-47.

Вашу рекламу прочтет вся Тува на страницах газеты «ШЫН».

«ШЫН» — газета, которая распространяется по всей территории республики. Т: 2-18-10.

Ада-чурттуң болгаш даштыкы чурттарның бараан
бүдүрүкчүлериниң кылып бүдүргени

КУЛАККА КЕДЕР АППАРАТТАРЫ

ДЫҢНААРЫН ХЫНААРЫ, ОКТАГ КЕЗЕКТЕРИ,
АШТАП АРЫГЛААР ХЕРЕКСЕЛДЕР

Консультация
халас!

audiale

Долгаңар!

8(906)9988887

8(913)3507239

Кызыл хоорай, Бухтуев кудумчузу,
бажың 14/1, кабинет 7

audiale.ru

Кадык дыңнаашкын төвү Аудиале

«Ритм» КХН, ОГРН 5157746004576, Москва, Летниковская кудумчузу, бажың 11/10. Айыттыңан барааннарның чогуур шынарын бадыткап турар документиери бар. Ук барааннарны РФ-тиң девискээринге садып-саарары чөпшээреттинген.

АППАРАТ ТААРЫШПАЙН БАРЫП БОЛУР, ЫНЧАНГАШ
СПЕЦИАЛИСТИҢ СҮМЕЗИН АЛЫРЫ ЧУГУЛА

АВТОГРУЗОПЕРЕВОЗКИ: «ГАЗель-Некст», (термобудка, 2т.) по городу и за Саяны. Грузчики. Тел. 8-905920-2290 Андрей

АВТОГРУЗОПЕРЕВОЗКИ: «Хино» (3 т., будка) по городу и за пределы. Есть грузчики. Тел. 8-923-263-3618, 8-983-593-4967

АВТОГРУЗОПЕРЕВОЗКИ: 4,8 т., 25 куб.м. Межгород: 1,5 т. по городу Плотников С.В. Тел. 8-923-265-9802, 8-983-368-5054

Бригада «Авырал». СТРОИМ ДОМА, БАНИ, гаражи, евроремонт, гипсокартон, панели, ламинат, заливаем фундаменты. Качественно, в срок. Оплата по договоренности. Тел. 8-929-315-5748, 8-905-920-5748

БУРЕНИЕ СКВАЖИН на воду ОГРН 316171900058300 Работаем круглый

год 8-913-356-7502 Кредитование через АО ОТП Банк, АО «АльфаБанк»

ГРУЗОПЕРЕВОЗКИ: по городу и районам. Грузчики. Тел. 8-929-316-4271

КУПЛЮ ЯПОНСКОЕ АВТО в любом состоянии, после ДТП, проблемные, неисправные. Viber, Whatsapp 8-913-445-3999

КУПЛЮ ДОРОГО СТАРИННЫЕ: буддийские фигуры, восточный антиквариат, вазы, иконы и картины от 50 тыс. руб. Тел. 8-920-075-40-40 (antikvariat22@mail.ru)

КХН Кызылдың чер өрүмнээр компаниязы КУДУКТАРЫН КАЗЫП КЫЛЫП ТУРАП. Кожууннарже үнүп турар. Тел. 8-923-266-6104, 8-913-347-0005 ОГРН 311171925600012

Набираю группу монгольского языка. Тел. 8-923-543-9383

СВАДЕБНЫЕ ПЛАТЬЯ. Ул. Полевая, 6. Тел. 8-923-552-3932

ПАМЯТНИКИ мрамор, гранит, гравировка портретов, фотокерамика, установка. Правый берег, пер. Саянский, 23. Тел. 8-913-359-9494, 8-923-380-9494

ПИЛОМАТЕРИАЛ, брус, капиталка, доска, заборная, прожилыны. Доставка. Кредит Русфинанс Банк Тел. 8-923-383-1575 ОГРН 307246831700175

ПИЛОМАТЕРИАЛ В АССОРТИМЕНТЕ комплектация на дома, бани, гаражи (стены наружные и внутренние, лаги, пол, потолок, крыша): по индивидуальным размерам. Доставка в город бесплатно. Адрес:

Каа-Хемский р-н, с. Дерзиг-Аксы. Тел. 8-960-778-9624, 8-923-375-9926.

ПРОДАМ самоблагоустроенный теплый бревенчатый дом в бл. Каа-Хеме г. Кызыл. Имеется времянка 3х6 жилая теплая, ухоженная баня, огород, сарай, угольник, вода в доме. Все в собственности. Стоимость... Торг. Без посредников. Тел. 8-913-353-3166

Малчыннар турлагларынга СУГ КУДУКТАРЫН өрүмнел казып турар. Тел: 8(39422) 5-10-30, 8913-444-44-05

Балгазынга ажилдап, чурттаар күзөлдиг эмчилер болгаш башкыларга база кижизиг өг-бүлөгө бажың эзлектиктеп тур мен. Ай санында сөөк өртөөн төлөп турар. Харылзажыр телефону: 8-923-269-6473, 8-901-019-6397, 8-923-261-0477.

Бетон, тууыбу, пилооматериал, цемент, дээрбектери, ФБС блоки, коопшпалар садып турар. Тел: 83942240572, 89232619924.

Хуу чуртталга бажыңы туура алырынга ЧЕР УЧАСТОКТАР садып турар. Тел: 8(39422) 5-00-52, 8923-669-669-669

ХОЙ ДУГУН улуг өртөккө хүлээ турар Мира 13. ГОРПО База 1 чанында 9 дугаарлыг газель сөөлгү доктаамы. Тел. 8-923-540-5491

ЧЫЛГЫНЫҢ ХЫЛЫН (чел, дуруктарын) эки өртөккө садып турар бис. Тел: 8-913-343-6677.

48 размерлиг, эки байдалдыг хөргөжөн улус идик-хөвин садып турар. Шуптузунуң өртөө 500 руб. 8-913-350-4202

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш
харылзаа яамызы.

Кол редактор
А.С. ШОЮН

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн
адреси: 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100, каб.: 29-32

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор А.С. Шююн — 2-01-35. Кол редакторнуң оралакчызы Д.С. Монгуш — 2-17-91. Секретарь В.М. Чактар — 2-30-69; тел/факс (394-22) 2-30-69. Бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи (Н.Б.-Б. Оюн, С.С. Кужугет, А.А. Лагзы) — 2-18-10.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ КИЛДИСТЕРИ: Нитилел-политиктиг (редактору Ш.М. Суван, корр. А.А. Ондар). Экономика, үлөтүр болгаш көдээ ажыл-агый (редактору А.Н. Соян). Социал айтырыглар (редактору Н.С. Эрзеп, корр. Ш.Н. Ховалыг) — 2-17-94. Култура, чогаал, медээлер база спорт (редактору Э.Н. Кол, корр. А.Д.-Б. Түлүш).

Очулга (очулдурукчу А.К. Ооржак). Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак. Корректорлар А.Ч. Чамзырын, Ч.Н. Мачык.

Расч. счет № 4060381090004000277
Корр. счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465
КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албаннның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткээн. Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-00068.

Солуну «Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1). Солунда парламенттин материалдарын, торларын бодалдары редакцияның туружу-биди дүүлөй барып болур. Айыттыңан саннары болгаш өскө-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харылзаар.

Чагыдылга индекс: хуу кижилерге — 11530, организацияларга — 31730. Солун неделяда үш катап үнөр. Хемчээли 2 парлаар ама. Номери парлагачке дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонго долгаш

Неделяның тиражы: 10776 экз. Үндүрүлгениң тиражы: 354